

Etty Mulder: “De Hildegard-hausse brengt ons geen stap verder” (1998)

Sieth Delhaas

de Bazuin, maart 1998

Inleiding

‘Hoe kan men de genialiteit van haar persoon het minste onrecht doen? Dat vroeg professor Etty Mulder zich af in haar boek Hildegard, een vrouwelijk genie in de late middeleeuwen, dat ze in 1982 schreef over Hildegard van Bingen. ‘Er mag een gereede twijfel bestaan’, stelt zij, ‘of de figuur door de toenemende belangstelling inderdaad dichterbij ons is gebracht’. Waar komt al die aandacht voor de twaalfde-eeuwse abdis vandaan?’

Alomvattend

Ze is hoogleraar musicologie in Nijmegen, mediëvist, buitenkerkelijk opgevoed en niet-gelovend. Etty Mulder (51) raakte vanuit haar studie betrokken bij “de esthetiek die gebonden is aan de liturgie en aan de kerk”. Zo is zij gefascineerd geraakt door het “alomvattende van Hildegard van Bingen, een mens met zoveel talenten”.

“Hildegard van Bingen voldoet aan een behoefte aan vrouwelijke identificatie. Dat is iets anders dan gewoon een voorbeeld zoeken in de geschiedenis en je daaraan conformeren. Hildegard zou dat zelf *restitutio* noemen, een soort herstel van de vrouwelijke component in de cultuur. Ik denk dat er cultuurhistorisch gezien een ontwikkeling gaande is waarbij via allerlei processen het vrouwelijke aspect zichtbaar wordt. Ook in onze cultuur. De figuur van Hildegard maakt enorme identificatiebehoeften los. Juist omdat ze zo duidelijk is: de zelfstandigheid van haar persoon; de integratie van haar wereldbeeld en de grote samenhang die ze voorstaat tussen mens en kosmos. Ze is een wonderlijke persoonlijkheid in vergelijking met andere mystici, vrouwen en mannen.

Het humanistische en vrouwelijk samenbindende voorziet in een behoefte. Wat ons nu aantrekt is haar manier om de wereld om ons heen niet analytisch maar alomvattend te benaderen. Ik denk dat die behoefte in onze cultuur heel diep geworteld is. Het is een behoefte aan herstel van de menselijke waarde, van een vorm van menselijkheid waarin het vrouwelijke recht wordt gedaan. Dat is een behoefte die groeit niet zozeer vanuit aanwijsbare personen, maar uit autonome stromen binnen de cultuur zelf.”

Beheersing natuur

Na een periode van tweeduizend jaar mannelijke culturele dominantie, die verstoring heeft gewerkt, zouden nu heel andere beelden kunnen gaan leven. Ety Mulder gebruikt het beeld van een boom die naar de zon toegroeit. Sommige takken vallen af, nieuwe komen aan het licht.

Met name na het tijdvak waarin Hildegard leefde (1098-1179), is er een cultuur van tegenstellingen in plaats van verbondenheid gegroeid.

“Door de beheersing van de natuur, vooral in het Westen, is de verbinding tussen mens en kosmos verbroken en dat eist nu zijn tol. De mens komt een beetje terug van de waan dat hij alles in de hand kan houden. Hildegard is in deze tijd dus een ideaal voorbeeld. Ze is vrouw, een hoogstaand denker en eigenlijk alleen vergelijkbaar met iemand als Goethe in de achttiende eeuw. Wat wij nu alfa- en bètawetenschappen noemen, overstijgt zij. Zij overstijgt het scheidende, de tegenstelling die zo typerend is voor de westerse cultuur. Het bijzondere aan haar mystiek is dat deze niet extatisch is. Ze is volstrekt duidelijk. Je wordt niet meegezogen in esoterische of erotische versmeltingen met goddelijke personen.”

Nieuwe spiritualiteit

Behalve de autonome ontwikkeling van de cultuur ziet Mulder tegelijkertijd een modebeweging. “De mode van het alternatieve leven en de behoefte - dit laatste is niet helemaal af te doen als mode - aan een nieuwe spiritualiteit. Sommigen combineren de aandacht voor Hildegard met zenboeddhisme of met het katholieke geloof. Dat kan kennelijk. Anderen die afvallig zijn geworden of niet meer bij een kerk horen, richten zich ineens met overmatige toewijding op zo'n ‘heilige’. Je krijgt dan een herhaling van het voorafgaande, een adoratie van een persoon die dat, in het geval van Hildegard, verdient. Maar ze was ook een gewoon mens.

Hildegard behoort niet tot de categorie van mensen die op dergelijke wijze denken. Ze past ook niet in de categorie van mensen die de lege, stille plek in het leven en in zichzelf zoeken. In haar behoefte aan activiteit en handelend optreden is zij eigenlijk heel westers. Ze wil de werkelijkheid veranderen, zich bemoeien met de gang van zaken op het meest wereldse niveau. Wel zegt zij dat haar inspiratie een goddelijke inspiratie is. Je kunt ook zeggen: hoe zou ze zich anders moeten excuseren voor wat ze allemaal doet? Bovendien bestond er in de twaalfde eeuw in het Westen geen alternatief voor de christelijke doctrine.”

Aandacht voor geschiedenis

De culturele ontwikkeling is het fenomeen Hildegard in elk geval gunstig gezind. Toch blijft Mulder zich er over verbazen dat zij niet eerder de volle aandacht heeft gekregen.

“We leven in een tijd dat mensen nauwelijks nog verschil zien tussen hun eigen beleving en dat wat in vroegere eeuwen gebeurde. Het is allemaal hetzelfde. Ik vind de annexatie van zo'n persoon als steun en identificatie voor allerlei voedsel, geneesmiddelen en alternatieve leefgewoonten, en zelfs als onze eerste vrouwelijke componist, gevaarlijk voor ons omgaan met de geschiedenis. Dat betreurt ik. Er is gewoon ook een geschiedenis van de Middeleeuwen die bestudeerd moet worden. Het onderzoek naar Hildegard is nog maar net begonnen. Voordat je alles *archetypisch*, *oosters of mandela* gaat noemen, voordat - het klinkt misschien

denigrerend - Jan, Piet en Klaas er iets over gaan beweren, moet het eerst door mediëvisten, kunsthistorici, theologen en muziekwetenschappers worden bestudeerd. Er zijn groepen die de miniaturen van Hildegard gebruiken bij meditatieoefeningen. Dat mag iedereen zelf weten. Alleen kan ik me vanuit wetenschappelijk en creatief standpunt daaraan niet conformeren. Ik vind de beleving van die mensen legitiem, maar verder reikt het absoluut niet en zo komen we met Hildegard geen stap verder.”

Muziek

De herleving van de middeleeuwse muziek speelt in de Hildegard-hausse bepaald een rol. “Ja, vooral de manier waarop de muziek wordt opgenomen, de sfeer waarin wij worden gebracht. De aandacht loopt parallel met die voor het Gregoriaans. Terwijl die muziek sterk gebonden is aan een bepaalde tijd van de dag of aan de dag in liturgische jaar dat zij hoort te klinken, staan de gezangen nu door elkaar heen op cd. En mensen luisteren ernaar ‘s avonds bij de borrel, of als ze moe zijn of willen relaxen. Dat is een vorm van decadentie. Als musicologe vind ik dit wel heel erg ver gaan.

Maar je zou ook kunnen zeggen: er is tenminste nog een kern behouden gebleven van het besef dat er méér is. Die muziek sacraliseert een beetje de grauwe wereld en daar hebben mensen behoefte aan.”

Hildegard van Bingen (1098-1179)

Dit jaar is het 900 jaar geleden dat Hildegard van Bingen werd geboren te Bermesheim bij de Disibodenberg (Duitsland). Als achtjarig meisje werd zij opgenomen in het klooster Disibodenberg en opgevoed door de kluizenares Jutta, die veertien jaar was toen Hildegard met een leeftijdgenote bij Jutta kwam wonen. Gaandeweg kwamen er meer vrouwen.

De zusters leefden volgens de regel van Benedictus. Hildegard was abdis van dit klooster sinds de dood van Jutta in 1136. Tussen 1147 en 1150 stichtte zij een eigen klooster en in 1165 een dochterklooster in Eibingen bij Rudesheim.

Zij heeft een uitvoerige correspondentie gevoerd met koningen, vorsten en bisschoppen, wat uitzonderlijk was voor een vrouw in haar tijd. Met haar visioenen en omschrijvingen daarvan heeft ze voor het eerst in de Europese geschiedenis de vrouwelijke seksualiteit belicht vanuit het standpunt van een vrouw.

Behalve mystica was zij actief als arts, dichteres en componiste. Haar muziek is uitgebracht op verschillende cd's. Onder de titel 'Hildegard van Bingen' verschenen recent in het Nederlands boeken over haar van Ingrid Riedel (over Hildegard als

“profetes van kosmische wijsheid”), van Josef Quadflieg en Renate Fuhrmann (een boek voor kinderen), van Mieke de Jong (een ‘klein leerboek’) en een bundel onder redactie van Jan Hoving met bijdragen van onder anderen de theologe Kitty Bouwman en de criminoloog Herman Bianchi. In ‘De Ariadnedraad van een monnik’ (Kok) doet benedictijn Henri Boelaars verslag van een halve eeuw meditatieve omgang met Hildegard van Bingen.